

IZVORNI ZNANSTVENI RAD

DIVNA MRDEŽA ANTONINA (Zadar – Sveučilište)

**NACIONALNI PROSTOR U RAZGOVORU
UGODNOM NARODA SLOVINSKOGA
ANDRIJE KAČIĆA MIOŠIĆA**

UDK 821.163.42-13.09Kačić Miošić, A.

Ideologeme kolektivnog identiteta Kačić umeće u književne postupke *Razgovora ugodnog naroda slovinskoga* na stilskoj razini, funkcionalnosti stihovanih dionica te odabiru glavnoga junaka. Primjerice, elementima stilskoga inventara viteške epike zaodijeva motiv turske opasnosti u djelu, stavljajući ga u funkciju umanjenja razlika među katoličkom i pravoslavnom vjeroispovijesti. Stihovanim dionicama autor potencira vlastito viđenje kolektivnom krivnjom izgubljene slobode, a motiv krivnje gradi od krivnje naroda, preko obitelji do krivnje lika, što otvoreno manifestira odbacivanjem junaka usmene epike Marka Kraljevića i odabirom katoličkoga junaka Jurja Kastriotića Skenderbega, autoru potrebnog »viteza vjere« i otkupitelja naroda iz ropstva. Ideja ekumenizma u djelu postaje ideja nadnacionalnog prostora, čime je objašnjiva i autorova lojalnost Mletačkoj Republici, koju doživljava kao katolički garant multinacionalnog zajedništva. Lojalnost državno-političkoj zajednici pak nipošto nije u opreci s autorovim hrvatskim protonacionalizmom, jasno raspoznatljivim u raznim slojevima djela.

17

I.

Uz sintagmu nacionalni prostor valja staviti važnu ogradu. Naime, rabim je u suvremenom značenju radi lakšeg razumijevanja – podrazumijevajući vrlo uopćeno geopolitičke teritorijalne i kulturne odrednice nacije, odnosno naroda. No suvremeni pojam valja distingvirati od konotacija koje zadobiva mehaničkim premještanjem u različita, pa i posve daleka, razdoblja povijesti. Povijesne znanosti koje se problemom nacija i, u najužoj vezi s tim, nacionalnim prostorom počinju baviti od XIX. stoljeća (a suvremena povijest, sociologija, politička geografija i filozofija intenzivno se okreću toj

problematici tek potkraj XX. stoljeća),¹ upozoravaju na mehaničku zamjenu pojmova ili pak, posebice u ranijim razdobljima, i same upadaju u zamku iskrivljenih vizura.

Primjerice, povijesna znanost još uvijek traga za korijenima europskih nacija često premještajući suvremeni pojmovnik u neodgovarajuće historijske okolnosti.² Također, velik dio literature koja se bavi tim problemom

¹ *Nacija i nacionalni prostor* u literaturi se redovito pojavljuju uz pojam *nacionalizam* u jedinstvenom predmetu istraživanja s određenom razlikom: prva se dva pojma uglavnom tretiraju kao vrijednosno neutralne kategorije, a nacionalizam kao kategorija s pozitivnim ili negativnim vrijednosnim predznakom. No suvremeni se teorijski pristupi sve češće distanciraju od polariziranih stavova o pojmu nacionalizma. Primjerice, istaknuti irski filozof Richard Kearney izražava potrebu razlikovanja vrsta nacionalizma: »[...] civilnog i etnocentričnog, rezistentnog i hegemonijskog, nacionalizma koji oslobađa i nacionalizma koji zatvara, onoga koji afirmira istinsko pravo zajednice na samoidentifikaciju i onoga koji se srozava na ideološko zatvaranje, ksenofobiju i zadrtnost«, navodeći usputno čitav niz političkih teoretičara i filozofa koji su, istražujući suvremena nacionalna kretanja, izlučili slične razlikovne kriterije: »Julia Kristeva, primjerice, luči (a) nacionalizam kao istinski 'izbor' samoidentifikacije, od (b) nacionalizma kao patološke regresije u izgubljeno podrijetlo (vidi *Strangers to Ourselves: The Hope of the Singular* u: *States of Mind: Dialogues with Contemporary Thinkers on the European Mind*, ur. Richard Kearney, Manchester University Press, Galway 1995, 6–13). David Lloyd razlikuje državu i protudržavu u članku *Nationalism against the State*, u: *Gender and Colonialism* (ur. T. P. Foley Galway University Press, Galway 1995, 256–281). Desmond Fennel razlikuje 'revidirani nacionalizam', usklađen s kompleksnostima suvremene stvarnosti, i 'tvrdokorni nacionalizam' koji narodu nameće unaprijed skovanu ideologiju (vidi *The Revision of Irish Nationalism*, Open Air, Dublin 1989, 30–61). Charles Taylor razlikuje autentični nacionalizam kao legitimnu potrebu za priznavanjem i regresivni nacionalizam kao uskratru prihvaćanja umiranja nacionalne države (stvarne ili zamišljene). On piše: »Nacionalni je identitet fascinantna stvar, na neki način, riječ je o nečemu okrenutom prema unutrašnjosti, no, u stvari, na dubinskoj razini, riječ je o nečemu usmjerenom prema van. Ljudi žele biti prepoznati od drugih, a kada nisu, to stvara napetosti i sukobe« (vidi *Nations and Federations: Living among Others*, u: *States of Mind*, 25). [...] Možda najbolji povijesni prikaz različitih nacionalizama, posebice antikolonijalnih i separatističkih pokreta tijekom devetnaestoga i dvadesetog stoljeća (primjerice Indija, Afrika, arapski svijet i srednjoistočna Europa) nalazimo u: John Breuilly, *Nationalism and the State*, Manchester University Press, Manchester 1993. [...]« (Richard Kearney, *Iznad nacionalizma*, u: *Postnationalist Ireland: Politics, Culture, Philosophy*, Routledge, London 1997, četvrto poglavlje knjige *Postnacionalizam i postmodernitet*, prev. Stipe Grgas, »Glasje«, Zadar 1999, str. 77–94, ovdje str. 77.)

² Usp. o tome zapažanje S. Reynolds: »[...] vjera u objektivnu zbiljnost nacija nužno skreće pažnju od nje: budući da nacija postoji, vjera u nju ne smatra se političkom teorijom, nego pukom potvrdom činjeničnog stanja. Povijest nacionalizma postaje manje dijelom povijesti političke misli nego političke geografije, dok polazište političkog razvitka biva nacija s njenim nacionalnim obilježjem ili nacionalnim osobinama. Ta se preegzistentna nacija potom promatra kako zadobiva 'nacionalnu svijest' i pronalazi svoje pravedne granice unutar države / nacije. Međutim, možda bi lakše bilo procijeniti vrijednosti i solidarnosti prošlosti ako zamislimo da

uglavnom se, s manjim otklonima, priklanja ideji da su nacije »stare kao povijest«³ ili posve suprotnoj: »Nacije kao prirodni, bogomdani način klasifikacije ljudi, kao inherentna politička sudbina jesu mit; nacionalizam, koji ponekad već postojeće kulture pretvara u nacije, ponekad ih izmišlja i često briše već postojeće kulture: *to* je stvarno stanje stvari.«⁴

Razmatrajući problem nacionalnog prostora na prostoru današnje Hrvatske u XVIII. stoljeću, književno je djelo posebice zanimljivo kao jedno od spoznajnih izvorišta naprosto stoga što ne pripada vrsti dokumenata u kojima se izražava pretežito misao političkih grupacija koje su formirale misao protonacionalizma,⁵ nego u mnogo većoj mjeri, iako posredno, odražava stanje duha uže ili šire zajednice *populusa*. Poglavitito se reprezentativnim u tom pogledu pokazuje *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* Andrije Kačića Miošića, zbog toga što je riječ o književnom djelu s tematikom iz nacionalne pseudopovijesti i novije povijesti protuturskih ratovanja slavenskih naroda Jugoistočne Europe prvenstveno napisane »za široke narodne mase«, odnosno za slabo pismeno i nepismeno stanovništvo katoličke i pravoslavne vjere pod mletačkom i turskom vlašću druge polovice XVIII. stoljeća. Naravno da djelo ne odražava neposredno razmišljanje najširega recipijentskog sloja, ali autorova misao oblikovana je u djelu tako da posredno reflektira poimanje i način razumijevanja puka, ali i ideje službene crkvene politike, odnosno misao o kongregaciji vjere Rimske kurije.

Nakon potrage za modusima eksplikacije ideje nacionalnog prostora u Kačićevu djelu, čime ću se pozabaviti u ovome radu, lakše ću osvijetliti

se proces katkada odvijao obrnutim redosljedom, gdje bi jedinice koje percipiramo kao nacije bile proizvod povijesti, a ne njeni primarni gradbeni sastojci. Nacionalna je osobina ono što se pripisuje svakoj skupini koja se smatra nacijom: sama je nacija proizvod vjere njenih članova da ona postoji. Govoreći o srednjovjekovlju, upravo su postojanje kraljevstva (ili neke manje, ali djelotvorne jedinice vlasti) i zajedništvo jedinstvenog zakona i vladavine promicali osjećaj solidarnosti među pojedincima i učinili da se oni smatraju narodom – bez obzira na odnos koji bismo sada mogli uspostaviti između srednjovjekovnog 'naroda' i njegova kraljevstva s jedne strane i moderne nacije i njene države s druge.« (Susan Reynolds: *The Community of the Realm*. U: *Kingdoms and Communities in Western Europe 900–1300*, Oxford 1986, str. 250–261, poglavlje *Zajednica kraljevstva*, prev. Mladen Ančić, »Glasje«, 11/12, Zadar 1999, str. 18–26, ovdje str. 18)

³ Walter Bagehot: *Physics and Politics*, London 1887, str. 83.

⁴ Ernest Gellner: *Nations and nationalism*, Oxford 1983, 88–89.

⁵ Pojam protonacionalizma rabim onako kako ga upotrebljava Eric J. Hobsbawm u: *Nacije i nacionalizam*, Zagreb 1993. Usporedi posebice poglavlje *Pučki protonacionalizam*, str. 51–85.

razdoblje koje je zanimljivo i najznačajnijim povjesničarima današnjice,⁶ što će omogućiti da se ispravnije procijeni u kojoj je mjeri »protonacionalna identifikacija« na prostoru hrvatskih zemalja bila prisutna i prije XIX. stoljeća i koji su je kvalifikativni sačinjavali.

II.

U Kačićevu *Razgovoru ugodnom* pokušaj identificiranja granica nacionalnog prostora pokazao se prilično kompleksnim problemom koji autor otvara već u predgovoru *Bratu štioću* iz izdanja 1756, a dijelom i u *Pripoljubljenomu štioću* iz drugoga, dopunjenog izdanja 1759. godine:

Po naravi je čovika svakoga svoj narod faliti, uzdizati i uzveličavati, i zato vide se mnoge knjige na svitlost iznesene, u kojim se štiju kralji, duke, markeži, knezovi, gospoda, vitezovi, junaci i njiova junaštva. Ma narod slovinski vazda je bio, kako se vidi, u tomu malo pomljiv, jer se malo stvari štije i nahodi od stari kralja, bana, gospode i događaja, koji su se događali u našim stranam. I da se posve ne izgube od stari vitezova uspomene, gosp. Bog dao je našem narodu taku pamet naravnu, da ono, što drugi narodi uzdrže u knjigam, oni uzdrže u pameti pivajući na sobetim, dernećim i po svim mistim, kuda putuju, pisme svoji kralja, bana, vitezova i vrsni junaka. [...] Ma viruj mi, moj štioče poštovani, da kada razgledaš ovi moj trudak, vidićeš nesrićno i nemirno stanje, u komu se nahođahu vaši prašukundidi u vrime slovinski

20

⁶ Primjerice, E. J. Hobsbawm uočava taj problem našeg prostora: »Potencijalna privlačnost državne tradicije u narodu očita je modernom nacionalizmu, čiji je cilj stvaranje nacije kao teritorijalne države. Navela je neke od tih pokreta da u potrazi za odgovarajućom (i odgovarajuće impresivnom) prošlom nacionalnom državom posegnu daleko u prošlost, dalje nego što doseže stvarno sjećanje njihovih naroda, kao u slučaju Armenaca, čije će se zadnje dovoljno značajno kraljevstvo naći u 1. st. pr. Kr., ili Hrvata, čiji su nacionalisti u sebi vidjeli (ne baš uvjerljivo) nasljednike plemenite 'hrvatske političke nacije'. Kao uvijek, sadržaj je nacionalne propagande 19. st. nepouzdan vodič k onome što su široke narodne mase uistinu mislile prije nego što su počele podržavati nacionalnu stvar. Time, naravno, ne želimo poricati da je protonacionalna identifikacija, na kojoj se kasnije mogao izgrađivati nacionalizam, postojala među Armencima ili (vjerojatno u znatno manjoj mjeri) među hrvatskim seljacima prije 19. st.« (Isto, str. 82–83) Hobsbawm primjećuje, također, da problematiku mišljenja širokih masa »prije nego što su počele podržavati nacionalnu stvar«, u literaturi uvaženih hrvatskih autora nije našao zadovoljavajuće prezentiranu: »To što I. Banac nije na adekvatan način uzeo ovo u obzir čini njegovu inače izvanrednu raspravu [misli se na *The National Question in Yugoslavia: Origins, History, Politics*, Ithaca i London 1984. o. m.] manje uvjerljivom što se tiče hrvatskog aspekta problema.« (isto)

vladaoca, i poznačeš čestito, mirno i rajsko stanje, u komu se nahodimo sada pod krilom našega Privedroga Principa, za koga imamo u potrebi našu krv proliti. (*Razgovor*, str. 5)⁷

U citatu su istaknuti ključni pojmovi koje Kačić tematizira u djelu: »narod slovinski«, koji nakon nekoliko redaka postaje »naš narod«, ima istaknuto »kolektivno sjećanje« i pjesnički dar (»oni uzdrže u pameti pivajući«), kojim nadomješta nedostatak pismene kulture. Premda Kačić nikoga ne prekora zbog nedostatne literature o prošlosti vlastita naroda i osviještenosti o njenoj veličini i vrijednosti, nego nedostatak preinačuje u kvalitetu *populusa* koji se artikulirao usmenim pjesništvom, njegova rečenica podrazumijeva slično nezadovoljstvo kulturom vlastita naroda kao i predgovor Zoranićevih *Planina* i Barakovićeve *Vile slovinke*. I Kačić će pokušati nadoknaditi izgubljeno, ali drukčije od spomenutih autora. Prosvjetiteljski pokušaj u domaćoj stvarnosti realizirao je spuštanjem znanja i kulture puku, umjesto da puk podigne ka kulturi: on osigurava pismeni produžetak sačuvanih »uspomena« ne mijenjajući im usmeno-umjetnički kod, knjigom koja se »historijski utemeljeno« bavi istom usmeno opjevanom slavnom prošlošću »gospode i događaja, koji su se događali u našim stranam«. No autor upozorava: »vidičeš nesrično i nemirno stanje u komu se nahodahu vaši prašukundidi u vrime slovinski vladaoca«. Dakle, stanje narodnih nesreća u prošlosti vlastitih »slovinskih« država distingvira prema osjećaju zaštićenosti u suvremenoj mu mletačkoj državi: »i poznačeš čestito, mirno i rajsko stanje, u komu se nahodimo sada pod krilom našega Privedroga Principa«.

Izrazit je nesklad misli u navedenom citatu, a proizlazi iz emotivnog isticanja potrebe očuvanja slave »slovinskoga« naroda i upozorenja o nedostatnoj njegovoj sreći u vremenima vlastite državnosti, a realiziranoj tek u sklopu multinacionalne *Serenissime*. Stav iz predgovora, ali pretežito dio koji se odnosi na slavnu prošlost svog naroda, na različite će načine autor isticati kroz čitav tekst. Navodne blagodatni življenja u političkim granicama Mletačke Republike Kačić nije više isticao u djelu, ali svoj stav o odnosu Hrvata i Mlečana posredno je izrazio u drugom dijelu teksta koji tematizira bliža mu ratna zbivanja na sjeverozapadnoj turskoj granici.

U književnoj povijesti i tumačenjima »političkih stavova« iz Kačićeva djela, koja izlaze izvan književnopovijesnih okvira, taj je Kačićev stav često primjećivan, a nailazio je na različite interpretacije. U pravilu su one su-

⁷ Svi citati u članku uzeti su iz knjige u kojoj su objavljena oba izdanja *Razgovora: Djela Andrije Kačića Miošića*, prir. Tomo Matić, SPH XXVII, knj. I, JAZU, Zagreb 1942.

protnih predznaka: zagovornici Kačićeva rodoljublja vide u gesti pohvale duždu mletačkome samo notu diplomatske mudrosti, dok tumači Kačića kao lojalnoga mletačkog podanika drže da je samo otvoreno izrazio podršku i povjerenje Mletačkoj Republici.

Da bismo pokušali dati vlastito viđenje neobična Kačićevoga gledanja na *slovinski* narod, njegovu slavnu prošlost i »rajsko stanje« u mletačkome podaništvu, koje je uvjerljivo naglasio u predgovoru, potrebno je autorov stav razmotriti u kontekstu opisanih ličnosti i događaja i ideologije djela; tek bismo potom mogli određenije govoriti o tome posjeduje li značenje koje bi nadilazilo uobičajenu servilnu pohvalu. Također, nemoguće je pratiti odnos prema »duždu mletačkome« izdvojeno od cjelovite problematike nacionalnog prostora, pa ću mu se vratiti nakon raščlanjenja glavnine tog problema u djelu.

22 Vratimo se predgovoru, odnosno sintagmi »narod slovinski«. Atribut »slovinski« iz sintagme manje-više je jasan poznavatelju književnih djela iz naše prošlosti zbog toga što se neprestano susreće kod mnogih pisaca⁸ iz različitih razdoblja paralelno s drugim istoznačnim nazivima uz narod ili jezik: primjerice uz hrvatski, ilirski, dalmatinski, bošnjački i hercegovački. No u Kačićevu se djelu rabi i kao adekvatan nadnacionalni pojam za pripadnike susjednih mu slavenskih naroda (Srba, Bugara, Makedonaca) i nekih neslavenskih (Albanaca). Emisiono žarište svakako je pojam *slovinstva* vezan prvenstveno uz hrvatski etnos Kačićeva zavičaja, kako ga uostalom često rabe i stari hrvatski pisci koji mu prethode, a živjeli su u poprilično složenoj društvenoj i političkoj situaciji poput Kačića.

No u segmentu zajedničkog podrijetla i prošlosti naroda ideju je slovinstva preuzeo od Orbinija. Međutim, preuzeo je samo dio Orbinijevih pretjerivanja: razilazi se s njegovim širokim poimanjem slavenstva, odbacivši dijelove koji nisu imali praktičnu upotrebljivost. Primjerice, za razliku od Orbinija, Kačić Grke drži po strani *slovinstva* jer mu se njihova posve različita jezična, kulturna, vjerska te geopolitička stvarnost ne uklapaju u ideologiju djela. U društveno-politički složenoj situaciji, po prirodi analogije s nacionalnim prostorom na kojemu je živio i onih iz neposrednog susjedstva, ne bi mnogo Orbinijevo *slovinstvo* Grka smetalo Kačića kad ne bi bilo u sukobu s idejom koja generira nastanak njegova djela.

⁸ Usp. o tome Dalibor Brozović: *O značenju atributa 'slovinski' u Kačićevu 'Razgovoru'.* U: *B'lgari i H'rvati prez vekovete. Andrija Kačić Miošić i B'lgarite. Konferencijata provedena v Sofijskija universitet 'Sveti Kliment Obridski', na 28. 5. 1998. godine,* Sofija 2000, str. 94–98.

U društveno-politički izmijenjenim okolnostima nakon Orbinija Kačićeva je ekumenska potreba širenja na istok umjerenijih razmjera od ranijih htijenja Rimske kurije (koja je odustala od podvođenja udaljenih pravoslavnih Slavena pod katolicizam). Premda je *Razgovor* velikim dijelom usmjeren i pravoslavnoj čitateljskoj publici, odustajanje od Grčke znak je političkoga opreza u izvanknjiževnoj stvarnosti, a u književnome djelu Kačićevu odraz je potrebe za pronalaskom krivca razdora među susjedima. Negativnom je u djelu postala karakterna osobina naroda: »oholost grčka«.

Dakle, u svrhu u koju se katolicizam Albanaca mogao upotrijebiti, jer je jednostavno bilo zanemariti jezik posve različit od slavenskih jezika, po uzoru na multinacionalne države koje su egzistirale stoljećima (a u jednoj je i Kačićev narod živio), Grčka pravoslavna crkva nije mogla poslužiti jer je autoru *Razgovora ugodnog* bila nukleus raskola. Trebalo je svesti na minimum njezin utjecaj, odnosno umanjiti posljedice shizme vraćajući u okrilje Rimske kurije teritorijalno bliže i jezično bliske Slavene koji su prihvatili pravoslavlje. Da bi se u tome uspjelo, autor puku objašnjava besmislenost zavađanja »bratskoga naroda« zbog političkih interesa. Dakle, progovara o uzroku nesreće »rišćana«, a puk tretira kao žrtvu razdora:

Ne razumim ja, moj blagodarni štioče rišćanine, zlo govoriti od rišćana, koji su od našega mnogočasnoga jezika i naroda, jer ne nahodim, da su oni početak od nesklada, smutnje i razdiljenja bili, nego mrzim na oholost grčku, koja bi uzrok od nesklada među bratjom [...] razdilivši brata od brata, prijatelja od prijatelja. (*Razgovor*, str. 348)

Jedinstvom jezika proglašena je postojeća sličnost među slavenskim jezicima, a Kačić ju poistovjećuje s vizijom budućnosti u zajedničkom vjerskom prostoru. Misao o jeziku – legitimaciji nacionalnog identiteta – preuzeo je od Orbinija.⁹

Nakon ekskurza o razmimoilaženju Kačića i Orbinija u prostiranju »slovinstva«, vratit ćemo se potrazi za sigurnim putokazima i potvrđama o Kačićevu poistovjećivanju »slovinstva« i, prvenstveno, hrvatstva te semantičkim podudaranjima s nekim drugim spomenutim terminima. Pronalazimo ih u tekstu. Da je pojam »slovinški« i »hrvatski« Kačiću istoznačnica,

⁹ Primjerice, raspravljajući o nejedinstvu jezika Makedonaca i Grka, Orbini ističe jezik kao prihvaćen dokaz o jedinstvu nacije: »jer običaj je (kako već rekosmo) uzimati drevno jedinstvo jezika kao pouzdan dokaz jedinstva nacije«. Mavro Orbini: *Kraljevstvo Slavena*, prev. S. Husić, Zagreb 1999, str. 233.

razvidno je npr. u posveti Luki Ivanoviću. U talijanskoj posveti spominje slavne hrvatske junake:

Essendomi da molto tempo determinato di dare alla pubblica luce la storia di Giorgio Castriotto, detto Schenderbegh, e d' inserirvi diversi poemi nella favella slavona, [...] coll' aggiunta delle gesta di Uniade e di altri illustri eroi della Croazia ed Ungaria. (*Razgovor*, str. 99)

U posveti Luki Ivanoviću na hrvatskom isto to zvuči malo drukčije:

Želju, koju sam još odavna imao dati na svitlost vitežka vojevanja i glasovita junaštva Jure Kastriotića, rečenoga Skenderbega, vojvode Janka Sibinjanina, mnoge priuzvišene gospode mletačke i ostali različiti ugarski i slovinski vitezova za razgovor i službu slovinskoga naroda, sada izvršujem i na svitlost dajem. (*Razgovor*, str. 101)

Fraza »illustri eroi della Croazia ed Ungaria« odgovara u prijevodu sintagmi »različiti ugarski i slovinski vitezova«, odnosno hrvatski = slovinski. Vrlo je zorna istovjetnost pojmova (hrvatski = slovinski) i u perifrastičkom gomilanju pojmova o hrabrosti junaka: »A kraljuje sva rabrenost / u narodu slovinskomu, / snaga, jakost i srčenost / u vojniku rvatskomu«. (*Razgovor*, str. 105) Alterniranje izoznačnice slovinski /hrvatski rabi Kačić u poglavlju o hrvatskim kraljevima: »1059. kraljeva je Krešimir nad Rvatom [...]. Na 1065. kraljeva je u slovinskim državam Stipan sin Krešimirov. [...] na 1074. kralj rvatski bi Zvonimir.« (*Razgovor*, str. 114–115)

Preklapanje pojmova »slovinski« i »hrvatski« nalazi se češće u poglavlju *O kraljima slovinskim*, gdje se pojam »slovinski«, upotrijebljen u prozi, u stihovima preinačuje u »hrvatski«. Npr.:

odbiže nas Lika i Krbava / plemenita hrvatska država / i vas Kotar do vode Cetine. / Bog će dati da će dobro biti [...] uzmi, sinko, polovicu vojske / i prid vojskom podi na Hrvate [...] Ti uzimlji Krbavu i Liku / tvoje majke zavičaj i diku / ja ću, sinko, Kotar do Cetine, ali ne ću robiti Krajine. (*Razgovor*, str. 143)

Također, za ilustraciju, Kačić u pjesmi koja govori »od vitezova kotor-ski« Kotorane ni jednom ne naziva »Slovinima« nego Hrvatima: »Ej Kotorre, gnizdo sokolovo / na visokoj grani savijeno, / di se legu zmaji i sokoli, / koji caru puno dodijaše.// Svijeno je na jeli zelenoj / ter pokriva Buku od Kotora, / kojano je dika od Rvata / i vitežko srce od junaka«. (*Razgovor*, str. 51). Ali ih nazivlje i Hercegovcima: »a brzi su, jer su Ercegovci. / Pristali su kano i Inglezi« (*Razgovor*, str. 52). Zaključujemo da Kačić i Hercegovce nazivlje Hrvatima.

Daljnje traganje za upotrebom pojma »slovinski« objašnjava i Kačićovo poimanje Ilira kao slavenskoga plemena. Tumačeći imena naroda, Kačić vrlo kratko i jasno objašnjava svoje shvaćanje Ilira: »[...] dili se iz gornjih strana od sivera neizbrojeno mnoštvo naroda slavnoga, slovinskoga oliti iliričkoga (ovako se ovi narod tada zovijaše)«. (*Razgovor*, str. 132)

Što se tiče upotrebe termina »slovinski« u dijelovima teksta koji govore o povijesti dukljanskih, srpskih i bugarskih vladarskih kuća uočljiva je sitna distinkcija u odnosu na dijelove teksta koji tematiziraju katoličke »slovinske vladare«. Naime, uz prvu skupinu funkcionira samo kao hijerarhijski nadređen termin protonacionalnom i regionalnom nazivlju, a u drugoj skupini može funkcionirati dvojako: kao sinonim i kao nadnacionalni termin. Ulogu nadnacionalnoga atributa Kačić će dodijeliti i pojmu »ilirski«, premda rjeđe od »slovinskoga«, ali nikad izrijekom pojmu »hrvatski«.

III.

Ideološke intencije djela pružaju mnoštvo ključeva za njegovo čitanje i za sve se, u povijesti interpretacije ideologije *Razgovora*, pokušala naći odgovarajuća potvrda u tekstu. Međutim, djelo pripada jednoj od vladajućih poetika¹⁰ osamnaestostoljetne književnosti, koja njeguje transparentan odnos prema naravnome, izravan diskurs, te ne potkrepljuje mogućnost takva čitanja.¹¹ Drugim riječima, u tekstu ipak postoji jasno iscrtan plan njegove upotrebljivosti koji suprotstavljene nacionalne ideologije južnoslavenskog prostora poslije Kačića rabe jednostrano za potrebe trenutka,¹² okrećući početni smjer

¹⁰ Usp. o tome D. Fališevac: *Kaliopin vrt II. Studije o poetičkim i ideološkim aspektima hrvatske epike*, Split 2003, posebno članak *Epika 18. stoljeća između visokog i niskog, elitnog i pučkog*, str. 79–106.

¹¹ Usp. o tome D. Fališevac: »[...] u području naracije u stihu u hrvatskoj književnosti bore [se] za prvenstvo dvije suprotstavljene koncepcije književnog teksta, dva posve oprečna poetička modela: onaj artifičijelni, visokoestetički uronjen u književnu tradiciju i oslonjen na antičku baštinu, dakle model koji u svim svojim aspektima pripada kulturi, te onaj drugi koji ističe prirodnost, naravnost i realističnost književnog djela, a istinitost i razum kao temeljne kategorije oblikovanja djela te utilitarnost kao njegovu dominantnu funkciju.« (*Isto*, str. 90–91)

¹² Usp. o tome npr. polemiku koja se razvila u 19. stoljeću: Laza Tomanović: *Fra Andrija Kačić prema srpstvu i hrvatstvu*, »Stražilovo« II, 18, 1886, 613–616; 19, 625–630; 20, 665–670; 21, 691–694; A(ntun) Liepopili: *Srbomanija u Dalmaciji*, »Narodni list«, XXVI, Zadar 1887, 72 (odgovor na tvrdnju Laze Tomanovića da su Ivan Gundulić i Andrija Kačić

djelovanja vjerskog ujedinjavanja od zapada prema istoku iz Kačićeva djela, u obratnom pravcu, političkim djelovanjem ideologije s istoka kojom se nije krojilo vjersko već nacionalno jedinstvo, imputiranjem iste ideje Kačiću.

Pokušat ću stoga otkloniti naslage ideološki obojenih interpretacija Kačićeva djela i u ovom poglavlju pronaći autorov plan djelovanja uklopljen i u stilski inventar, jer i takvi slojevi teksta sadrže ideologeme svog vremena koji nam potvrđuju izrečenu misao. *Razgovor* je kao stihovano-prozna epska kronika XVIII. stoljeća baštiniio dio svjetonazora viteške epike. No i taj segment književne tradicije u djelu revidirao je sam autor te se viteški pojmovnik susreće samo u jednom sloju teksta.

Pogledajmo što tekst od toga potvrđuje. U popisu stilskog inventara *Razgovora ugodnog* najčešći je zajednički epitet koji Kačić rabi za sve junake, bez obzira na vojsku kojoj pripadaju i bojeve koje opisuje, »vitez«, odnosno formula »viteški mejdan«. ¹³ Količina prolivene krvi i posječenih neprijatelja u neposrednoj je vezi s pojmom viteštva, premda se to na prvi pogled ne čini. Pregledamo li epiku od Homera do Kačića (i posebice srednjovjekovnu i ranonovovjekovnu vitešku epiku), zamijetit ćemo da se u respektiranju protivnika i surovosti bojeva podudara s Kačićevim djelom. Usputno, pregledamo li i sve Orbinijeve opise Slavena, registrirat ćemo istoznačnicu u poimanju slave i okrutnosti u vojevanju kojom se, kako na mnogo mjesta ističe, pronijela slava i vrijednost Slavena. Vojna sila i vještina drže se vrijednošću i vrlinom koje se poštuju i u osvajača i branitelja u starom, srednjem i ranom novom vijeku.

No Kačićev umjereni diskurs uglavnom ne znači i toleriranje protivnika. Pozicioniranje turskog neprijatelja neprijeporno je polarizirano spram

Miošić »osjećali srpski«); također, više polemika o ideologiji istoga pisca i djela u »Narodnom listu« 1886, »Srpskom listu« 1886, kao i noviju iscrpnu bibliografiju o toj tematici, i ne samo toj, koju je sastavio fra Gabrijel Jurišić u knjizi Stipe Botice: *Andrija Kačić Miošić*, Zagreb 2003, str. 285–319.

¹³ Usp. o tome rezultate istraživanja D. Dukića: »I premda Turci i u *Razgovoru ugodnom* zaposjedaju sve negativne stereotipne uloge (Osvajač, Nasilnik, Vjerski Neprijatelj), i premda se uz njih vezuju motivi prijevera (v. Prevarant u Pojmovniku) i slave nasilna pokrštavanja i smaknuća onih Turaka koji na to ne pristaju (br. 23), Kačićevo djelo ipak u cjelini pokazuje daleko tolerantniji odnos prema Turcima nego djelo njegova prethodnika Grabovca. U *Razgovoru ugodnom* prisutni su brojni 'omekšivači' aksiološke strukture. Na prvome mjestu valja istaknuti stereotipnu ulogu Snažnog Ratnika koja je zapravo i dominantna uloga Turaka u tom djelu. Vidljivo je to već na leksičkoj razini gdje su one atribucije koje ulaze u semantičko polje Snažnog Ratnika (junak, vitez, delija, silan, zmaj, zmija) sve odreda obostrano i to relativno proporcionalno distribuirane.« (Davor Dukić: *Sultanova djeca. Predodžbe Turaka u hrvatskoj književnosti ranog novovjekovlja*, Zadar 2004, str. 177)

kršćana i atribuirano kao konstantna golema opasnost koja uzima dušu (kršćansku) i otima nacionalne teritorije. U cjelokupnom tekstu obaju izdanja *Razgovora*, a pojačanim opsegom naročito u drugome izdanju, osnovni gradbeni element većine tema: »slovinski«/»ilirski« narod, čija se vrlina utjelovljuje u viteškim djelima i kršćanskim vrijednostima njegovih junaka, suprotstavljen je jasno Turcima. Međutim, djelo ni u jednom sloju svog iskaza ne posjeduje elementarno ostrašćen ton poput Grabovčeva *Cvita razgovora*. Također, unatoč respektabilnu odnosu prema vojnom umijeću protivnika, Kačić ne nivelira neprijatelje. Naprotiv, za kršćanskoga protivnika pronalazi, uz poštovanje, i solidarnu samilost. Jasan je Kačić u tom pogledu npr. u *Pismi od rata Ćure Kastriotića i republike mletačke, koji se učini na 1447*:

Nije ovo bojak biti s Turcim, / već s Latinim, mudrim Talijancim, / i s Hrvatim, na glasu konjicim, / koji će nam puno dodijati.// [...] Al vas molim, mila bratjo moja, / nerodena kano i rodena, / kad duždevu vojsku razbijete, / pustite je zdravu i veselu / pobignuti Skadru bijelomu.// Nisu Turci, nego bratja vaša, / koji jednu viru virujemo, / nit je lipo, niti je pošteno, / da njiovu krvcu prolijemo. (*Razgovor*, str. 254)

Nadalje, bez obzira na Kačićev viteški odnos prema neprijatelju, njegova odanost kršćanstvu uočljivo izbija, kako u čestom zagovaranju i pohvali odanosti *Isusovoj vjeri*, tako i na stilskoj razini gdje je islam sinonim za nevjeru, neiskrenost, prevrtljivost. Autor odstupa od viteške koncepcije naročito kad je promjena vjere u pitanju. U kontekstu časnog odnosa prema protivniku neobično su zvučne pogrde poturice Balabana (Belabana):

Balabana i psuje i kara: »Odmetniče vire Isusove, jeda ciniš da te ne poznajem?/ Kako smideš, nepriliko moja,/ zvati mene da se pobratimo,/ jedan kozar svoga gospodara/ Skenderbega, od Krojana bana?/ Ako ciniš jedna poturice,/ da ćeš z darom privariti mene,/ nećeš, momče, vira ti je moja,/ nego odi da se ogledamo.« (*Razgovor*, str. 306)

I autorova pretežito pozitivna artikulacija ženskih likova¹⁴ u djelu mijenja pozitivan predznak kad je izdaja vjere i vjeroispovijesti posrijedi (*Pisma od Sekule, Jankova netjaka, djevojke Dragomana i paše Mustaj-bega*). Djevojci Dragoman odsijecanjem ruke s pogaženim zaručničkim znamenjem autor

¹⁴ Općenito uzevši, u *Razgovoru* su žene pozitivni likovi, premda su pretežito u sporednim ulogama u funkciji naglašavanja emotivne, tragičke komponente »mejdanskih« susreta, kao uplakane majke, kćeri i sestre.

prigovara i zbog nakane poturčivanja (udaje za Mustaj-bega). Ili, Kačić kontrapunktira ženi poturici *Latinku divojku* – »zaručnicu Boga velikoga« u: *Slidi pisma kako Ivan Bondumier, Ludovik Kalbo i Pava Erico pogiboše braneći Kalcidu*: »Ja ću prija u more skočiti/ i na vatri živa izgoriti/ neg zanikat Stvoritelja moga/ i ljubiti cara nečistoga« (*Razgovor*, str. 360).

IV.

Isticanje velikih razlika u vjeri i kulturi kršćanstva i islama rezultiralo je u *Razgovoru* pripovjedačevim inzistiranjem na sličnosti među kršćanima, koji su, k tome, i »Slovini« (»Iliri«). Međutim, djelo u tretmanu »slovinskih« povijesnih tema reflektira homogeno tretiranje zapadnih i istočnih kršćana samo u određenim granicama, jer nudi i bitne razlike u viđenju uzročno-posljedičnih veza slavne srednjovjekovne prošlosti katolika i »rišćana« i problematičnoga geopolitičkog stanja na »slovinskim« prostorima Kačićeva vremena. Autor o prošlosti govori i prozom i stihom. U proznim dionicama informira o povijesnim ličnostima i događajima, a stihom se služi repetitivno – da istakne dijelove proznih sekvenci jezikom i stilom usmene epike, bliskim čitatelju. Postupa tako svjestan veće receptivne snage populističkoga stiha u odnosu na prozu, barem u publike kojoj je *Razgovor* prvenstveno namijenjen. Da je Kačić svjestan magične snage poruke ispejvane stihom, potvrđuje njegovo izbjegavanje opijevanja stihom upravo specifičnih povijesnih događaja prepričanih prozom.

28

Primjerice, u proznim dijelovima teksta koji tematiziraju srednjovjekovnu povijest »slovinskih« (»ilirskih«) vladara autor nudi čitatelju neravnomjerno zastupljene hrvatske, bošnjačke, dukljanske, srpske i bugarske teme¹⁵ u omjeru sličnom onom u Orbinijevu *Il regno degli Slavi*. Dio tih proznih tema ponavlja u stihu, ali izrazit manjak stihom opjevanih povijesnih događaja prisutan je u stihovanim dionicama s tematikom iz hrvatske povijesti. Samo nekoliko vladara iz hrvatsko-ugarskoga tematskog bloka tematizira i u pjesmi: primjerice, Radoslava i Pavlimira iz *Ljetopisa popa Dukljanina*, ali ne i Zvonimirov udes. Događaj ima sve potrebne epske elemente da bez veće

¹⁵ Prihvatljive razloge asimetriji obrađenih tema nudi Zoran Kravar: »Spomenutu je asimetriju vjerojatno prouzročio nejednak stupanj pripovjedne obradivosti pojedinih Kačićevih izvora. Duklju i njezine vladare nametnula je pjesniku raspričana Kronika popa Dukljanina, a srpske dinastičke i kosovske teme već su bile ušle u narodnu pjesmu.« (*'Razgovor ugodni' ili knjiga od bojeva*. U: *Andrija Kačić Miošić, »Razgovor ugodni«*, ur. Zoran Kravar, Zagreb 1996, str. 12)

intervencije u priču dobije ruho junačke pjesme. S druge strane, većinu dukljanskih, bugarskih i, manje, srpskih vladara o kojima govori u prozi stavlja u pjesmu. Pokušat ćemo odgonetnuti zašto.

Veći dio tih pjesama govori o nesretnim trenucima vladavine pravoslavnih vladara u kojima događaje pokreću izdaja, nevjera, loši potezi vladara, taština i brzopletost, što se slijeva u rijeku krivih postupaka i teče u smjeru gubitka samostalnosti, odnosno prema višestoljetnoj podložnosti Turcima. Takva je povijest pretočena u pjesmu da bi se potencirala važnost kazne (turska pošast) za grijeh iznevjeravanja jedinstva Crkve. Kačić kao katolik ističe konstantno, eksplicitno ili implicitno, Božju providnost u razvoju događaja: u lošem udesu kao kazni za grijeh i blagodati koja je rezultat blagoslova za odanost vjeri. A udes vezuje uz pripadnost »rišćanstvu« mnogo češće nego uz katolicizam. Shizma je u Kačićevu djelu grijeh koji se ipak pripisuje Istočnoj kršćanskoj crkvi.

Razgovor njeguje koncepciju katoličanstva kao najbolje kršćanske vjere, što podrazumijeva i zaslužen božanski blagoslov u uspješnom odupiranju neprijatelju. Zato, i kad mu povijesna zbivanja pružaju dovoljno prikladnog materijala o nesretnim tijekovima hrvatske povijesti uzrokovanim krivnjom vladara ili naroda (npr. Zvonimirov udes), on ih izostavljanjem očekivanih stihovanih dionica na određeni način »stihom prešućuje«. Naklonost božja »pravednomu narodu« u Kačićevu djelu posjeduje mnoge znake sličnosti s dobrohotnošću starozavjetnoga boga prema izabranom narodu u trenucima židovske povijesti u kojima je neprijeporna odanost Jahvi. Osim što se taj problem reflektirao na nerazmjer stihovanih i proznih dionica *Razgovora*, Kačić ideju »istočnoga grijeha« građura od kolektiva (etničkih skupina) preko obitelji (grijeh otaca) do pojedinca (Kraljevića Marka). Izrazit je primjer takva autorovoga stava predstavljanje obitelji Marka Kraljevića.

Kad govori o junaku usmene epike, trudi se biti povijesno vjerodostojan, čak ističe ljepotu pjesama koje »rišćanski« puk pjeva o njemu. No pripovijedajući u prozi o sinu kralja Vukašina, znakovito je, nije upotrijebio ni jednu već postojeću pjesmu o legendarnom junaku. Dapače, auru junaka, koji je u pjesmi strah i trepet islamskomu svijetu, Kačić se trudi relativizirati povijesnim izvorima o podrijetlu Kraljevića Marka, odnosno njegovoj obitelji, kojoj osporava biljeg viteštva, prikazujući ih kao siromahe uzdignute na prijestolje koji se prema dobročinitelju caru *Urošu* ponašaju kao bogataš prema Lazaru. Kačić predstavlja čitatelju *Uroša Stipana*¹⁶ kao tragičan lik, temeljeći njegovu sudbinu gotovo na ideji antičke »hamartie«.

¹⁶ »Uroš Stipan« (1355–1371) sin je Dušana Silnoga. Povijest danas govori nešto drukčije od Kačića o razlozima slabljenja srpske države: »Poslije Dušanove smrti počinje

Sljedeći nam stihovi demonstriraju uzroke detroniziranja u *Razgovoru* najslavnijega balkanskog junaka sredstvima posuđenima iz pjesme koja ga je inauguirala u svijet junačke epike:

[...] jednom ime Uglješa bijaše, / a drugi se Gojko zovijaše, / treći biše dite Vukašine, / baš babajko Kraljevića Marka. // Bihu dica roda gospokoga, / gospokoga, ali ubogoga. // [...] Namira ji namirila biše / na Uroša, kralja slovinskoga; / Uroš biše srca milostiva, / Milostiva i Boga bojeća. // Prima dicu u dvore bijele / ter jim kroji skerletne aljine, / da z gospodom mogu vino piti, / po divanu zajedno šetati. // Još mu ni to dosta ne bijaše, / već jim daje svoje banovine: / Vukašinu po Servije ravne, / a Ugleši lipu Romaniju. // To je banom vrlo mučno bilo, / ter se skaču na noge junačke / pak otimlju sela i varoše / i gradove od Servije ravne. // Osta Uroš brez kraljestva svoga, / brez kraljestva i brez banovine, / neka kuka kano kukavica, / suze roni kano udovica. // Starac Uroš često uzdisaše, / Vukašinu tiho govoraše: / »Ja sam tebe, sinko, uzvisio, / na pristolje moje postavio. / Primi mene u dvore bijele / i nosi mi urmet i poštenje; / spomeni se, drago dite moje, / dobra moga i uboštva tvoga«. // Vukašin se na njeg izdiraše / [...] Ja ti ne dam sa mnoom blagovati / ni u dvoru momu pribivati. (*Razgovor*, str. 183)

30

Marko Kraljević je u *Razgovoru* pretvoren u figuru opterećenu grijehom otaca te nije prikladan kršćanskoj koncepciji djela, prema kojoj izbavitelja mora ponuditi nevini (pravovjerni katolički) puk. Takvo je shvaćanje posve razumljivo zbog akceptiranja biblijskoga modusa izbavljenja naroda od grijeha pomoću nevinih izabranika: primjerice, dječak David, časna udova Judita, Mesija – ubogo dijete – iz roda Davidova.

Možda će se starozavjetna misao »oci zoblju grožđe, a sinovima trnu zubi« bolje moći razabrati u proznom dijelu *Razgovora*, koji konzistentnije opisuje nesreću *Uroša Stipana*, uzrokovanu ponašanjem predaka Kraljevića Marka, a opjevanu u prethodno navedenim stihovima:

Uzdiže, ma po se u za čas, tri plemića, koji bihu sinovi Mrnavca iz Hercegovine, [...] Imena ovizi mladića bihu: Vukašin, otac Kraljevića Marka, Gojko i Uglješa; ma bijahu siromašni i ubozi puno. Ove dakle Uroš uzdiže na veliko gospostvo, učinivši Vukašina banom od Prištine, a Uglješu od sve Romanije, i ove zazva despote, a to će naški reći vladaoce oliti principe, jer

proces slabljenja srp. države, izdvajanja pojedinih samostalnih oblasti i sužavanja drž. teritorija. Protiv Dušanova sina Uroša (1355–71) ustao je Dušanov polubrat Simeon (Siniša), namjesnik Tesalije. [...] njegov je pokušaj uzdrmao čitavu državu i izazvao osamostaljivanje pojedinih namjesnika, najprije u južnoj a zatim i u ostalim oblastima [...].« (*Opća enciklopedija*, LZ, Zagreb 1981, s.v. *Srbi*)

despot nije od kuće priimenak, nego rič grčka, što zlamenuje poglavica, vladao. Bi cesar Uroš puno puta od svoji prijatelja ponukovan, da malo čini poniziti rečenu bratju, koji se bihu posilili tako da Uroša malo za kralja i poznavahu. I tako običaju svi oni, koji su od rđava roda, kad se na gospodstvo uzdigu. Ma Uroš nesrični ne kti svoji prijatelja svit primiti ni rečenu bratju poniziti, nego što je neprilično i pomisliti, učini za kralja slovinskoga Vukašina i čini da se okruni u Prištini, gdi se kralji od Rašije krunjahu, cineći da će mu kao cesaru biti podložan. Vidjevši bani, knezovi i ostala gospoda jednoga siromaha prosijaka uzdignuta na toliko pristolje, ne može se izreći, kolika žalost, kolika li smutnja bi među njima. Počeše tada grabiti mista, sela, gradove i države, kako koji mogaše veće s mogućstvom svojim ugrabiti, čineći se vlastiti gospodari svaki od svoga sela, grada oli države. Vukašin imade Prištinu i svu državu od Prištine; Uglješa, brat njegov, svu Romaniju do Salonika; knez Lazar svojim zetom Vukom Brankovićem imade državu kralja Stipana, to jest sva ona mista, koja mejaše s Dunajem. Sinovi Balšini, to jest Strašimir, Jure i Balša, uzeše svu Zentu gornju i donju ča do Albanije. I tako do desetak godina sve kraljestvo Uroševo bi od bana ugrabljeno na ta način, da nesrični Uroš osta brez cesarstva, brez kraljestva, brez banovine i knežstva, vidjevši svoga slugu za gospodara i ubojicu svoga, komu biše život podao. (*Razgovor*, str. 182)

Rezimiramo li Kačićevo viđenje stvari, uzroci Uroševa sloma počivaju u lošem vođenju države, jer je zemlju ostavio bez čvrste kraljevske ličnosti koja je u srednjovjekovlju predstavljala uporište odanosti feudalaca i puka. Razdioba je kraljevstva proizvela plemićku obezglavljenost i ograničenost na same sebe, na pohlepu za imanjima i međusobne obračune. Kačićevo inzistiranje na činjenici da je rascjepkanost Srbije na banovine oslabila kraljevstvo potvrđuje da je misao o jednakosti kralja s ostalim feudalcima, koji su birali »prvog među jednakima«, plod novovjekovne misli, koja ni u srednjovjekovlju, a ni dugo poslije, nije imala stvarnoga utemeljenja.¹⁷ U Kačićevu viđenju teritorijalna će rascjepkanost na regije bez carskoga autoriteta dovesti do gubitka državnosti pred osvajačkim naletima Turaka. Uzročno-posljedična

¹⁷ Usp. o tome Susan Reynolds: »Ništa ne može tako zavesti kao udžbenička ideja po kojoj je kralj 'feudalnog doba' bio tek 'prvi među jednakima' (*primus inter pares*), ovisan o 'feudalnim vezama' na kojima je počivalo ono malo autoriteta kojim je raspolagao. Samo su kraljevi, međutim, bili okrunjeni; samo su se kraljevi mogli osloniti na prestiž koji je davala Crkva i koji je dolazio od kraljeva Staroga zavjeta. Slabi kako su to već bili francuski kraljevi X. i XI. stoljeća, sav prestiž koji su uživali potjecao je od njihove kraljevske titule, a ne od toga što su bili na vrhu nekakve 'feudalne piramide'. Ideje feudalne hijerarhije tek su se počele izgrađivati u XII. stoljeću i mnoge od njih neće biti artikulirane ni u kasnije vrijeme.« (*Isto*, str. 24)

zbivanja povijesnog procesa autor čitatelju prezentira unutarnjom logikom mita:¹⁸ krivnja otaca naplaćuje se zlom kobi potomstva.

V.

Kačić problematizira oprezno prikladnost Kraljevića Marka, ali je dovoljno razumljiv čitatelju zbog geste stvaranja novoga epskog svijeta s junakom kojega mu nudi u zamjenu: podobnom povijesnom figurom viteza Jure Kastriotića Skenderbega, koji je u drugom izdanju *Razgovora ugodnog* obimnom količinom opjevanih podviga u protuturskim ratovima postao nesumnjivim junakom djela. Iskupitelj je »vojnika prave vire Isusove« i treba osloboditi »rišćanskog« brata iz ropstva, a zajednički im neprijatelj nije prijetnja odu-

32

¹⁸ Kačić se rukovodi zakonitostima mita i u situacijama kad mu svjetonazor viteške epike i moralne zasade kršćanstva, koje umeće u prikaz povijesnih i pseudopovijesnih tijekova, ne omogućuju dostatno opravdanje za loše postupke povijesnih likova u *Razgovoru ugodnom*. Naime, u pripovijedanju o vladavini junaka, koje legenda ili povijest glorificiraju, autor nalazi i razumijevanje za zločin. Čak i ako je ocubojstvo u pitanju, vladar dobiva osobine mitskih junaka koji će višim ciljevima i mnogim vrlinama isprati vlastiti grijeh. Tako je *Stipan Uroš V* (riječ je o Dušanu, sinu Stefana Dečanskoga, vladao 1331–1355), pogubio oca u tamnici da bi se domogao prijestolja, bojeći se da mu ga poslije smrti ne otme mladi brat uz pomoć ujaka carigradskog cara. Međutim, nesigurnost autorovih argumenata kojima pokušava opravdati grijeh primjetnija je u prozi nego u stihu: »I premda tako opako biše uziša na kraljestvo, ništa ne manje imadiše mnoge kriposti i izvrsnosti naravske, koje ga činjahu od svakoga biti poljubljen i štovana. Činjaše lemozinu toliko veliku, da se izreći ne mogaše, i zaradi toga imade ovo lipo ime: 'Stipan Lemozinar'.« (*Razgovor*, str. 179) Kršćanskim vrlinama oplemenjenom grešniku Kačić je pridodao i niz vojnih uspjeha. Opravdanje grijeha (kojom opjevava rečeno u prozi), zaodijeva sredstvima viteško-epske retorike u pjesmi: »Znate i vi, moji vitezovi, / đenerali, bani i knezovi, / kapitani i mladi serdari / i ostala po izbor gospodo, // da je meni babo ostario, / od starosti vojevat ne može. / Nuder moga babu pogubite / i za kralja mene okrunite. // Ja pogubi zmaja ognjenoga, / zeta moga, kralja bulgarskoga; / na čordi se meni srića kaže, / pogubiću kralja ungarskoga, / pridobiću silnoga cesara, / od istočni strana gospodara. / Virujte mi, slovinska gospodo, / desnica je moja od mejdana. / Kad gospoda njega razumiše, / babajka mu starca ufatiše, / u tamnici njega zadaviše. / Ej neviro, nigdi te ne bilo!« (*Razgovor*, str. 181) No i krivnja je u pjesmi dodatno naglašena tužaljkom majke ocubojice: »Pucalo bi drvlje i kamenje / slušajući ljubu Stipanovu, / kako cvili i suze proлива, / ljuto cvili, Stipana doziva: / 'Ej Stipane, ljute rane moje, / koji mnoge glave odsicaše, / tvoje glave ne odsiće niko, nego Stipe, drago dite tvoje, / kojino ti desno krilo biše. U za čas ga porodila majka!« (*Isto*) Kačićevo istaknutije podcrtavanje grijeha otaca u versificiranim dionicama u odnosu na prozne dijelove *Razgovora ugodnog*, poglavito kad su u pitanju pravoslavni vladari, nije slučajno upravo i stoga što je učestalo. Akceptira se time intenzivnije historijat grešnih čina u »razumljivost« kazne, koja je pravoslavni kolektivitet sustigla u vidu turske pošasti.

zetom teritoriju nego i vjeri. U savršeno koncipiranom liku Isusova viteza dobre vjere, novovjekog križara koji se uspješno suprotstavlja islamu, Kačić je izjednačio supranacionalni pojam »slovinstva« s još jednim supranacionalnim pojmom – katoličkom vjerom.

Naravno da nije Skenderbeg neznana osoba koju je Kačić učinio junakom i pretočio u junačku epsku pjesmu, nego je njegove podvige preuzeo iz djela talijanskih autora,¹⁹ ali je zanimljivo da je uspješno instaliran i odlično recipiran u puku upravo u ulozi u kojoj je carevao Kraljević Marko. U prvom je izdanju svog *Razgovora* Kačić pažljivo lansirao Skenderbega u orbitu junačke epike metodom svjesne supstitucije. »Pilot uloga« istaknutog junaka Skenderbega iz prvog se izdanja proširila u kompletnog glavnog junaka u izdanju iz 1759.

Uz bok mu, naravno, stoji Sibirjanin Janko, ugarski vitez, lik koji bi također posvema udovoljio i potrebama glavne uloge, ali odudara od autorove koncepcije jer ne postoji plauzibilno obrazloženje uvođenja toga junaka umjesto Kraljevića Marka. Historijski je vjerodostojnije uvođenje povijesnog junaka o kojemu postoje mnogi zapisi jer se kartom istinitosti Kačić upravo želi legitimirati. Također, svjestan je da »slovinški vitez« nije Slaven jer, za razliku od svog uzora, Orbinija, Kačić tumači čitatelju da Albanci nisu Slaveni.²⁰ Neutralna pozicija Skenderbega – jer ne pripada negdanjenu hrvatsko-ugarskome kraljevstvu – dodatni je argument za izbor glavnog junaka.

Kačićev odabir junaka iz povijesnih kronika i metoda supstitucije »rišćanskog« junaka katoličkim junakom ima najvećma opravdanje i u cjelokupnoj koncepciji kršćanskog ekumenizma u djelu. Doduše, on usputno kreira i ideje posve slične onima modernoga nacionalizma, zasnovane na romantičnim idejama junaštva, mučeništva i samopotvrđivanja. Sukus Kačićevih razmišljanja, funkcije djela i uloge glavnih junaka, odnosa vjeroispovijesti i pitanja teritorijalnosti, ali i profil islamskih junaka, nalazimo u *Odgovoru Kastriotića na knjigu Memedovu*:

¹⁹ Usp. npr.: Š. Urlić: *Kačićevi izvori za povijest slovinšku*, »Srd« VII, 22, »Dubrovnik«, 1907, 1014–1019.

²⁰ Usp. primjerice, poglavlje: *Jedan rišćanin, Dibrež rodom, veleznan i vragometan, za imati blago izdade Svetigrad*: »Potribito je ukazati od koliko se vrsta nahodaše ljudi u Svetigradu. Bihu dakle, u njemu vojnici od dva naroda, jezika i bogoštovstva: jedni bihu Arbanasi, rođeni u Svetigradu, pravovirni štovaoci i podložnici svete crkve rimske; drugi bihu Dibreži, poslani od Kastriotića gradu na pomoć, i ovizi bi dvojinom veće nego građana. Bihu jezika i naroda slovinškoga, a slidenja u zakonu grčkoga oliti rišćanskoga.« (*Razgovor*, str. 262)

Istina je da sam s tobom uzrestao, ali nisam nikada u slobodi stao, nego vaza da predao kao sužanj, da me tvoj babo Murat ne smakne, kakono je smakao i moju bratju. [...] Ako li pak želiš sa mnom mirovati, pokrsti se, ta ću ti i darovati moju banovinu, koja ti je toliko omilila. (*Razgovor*, str. 300–301)

Dakle, ovdje je vjera nadomjestak prostoru nacionalnoga jer pokršteni Turčin prestaje biti neprijateljem.

VI.

Problematika nacionalnog prostora u *Razgovoru ugodnom* može se pratiti i izvan aspekta književnih postupaka, kompozicije djela, odabira likova i uloge pripovjedača. Donekle i mimo ideje kršćanskog ekumenizma, koja je najpreča Kačiću. Primjerice, u *Razgovoru* je za autorovo poimanje nacionalnoga prostora relevantno njegovo shvaćanje pojmova naroda, države, odnosno kraljevstva, a i poimanje regionalizma, što je na prostoru regionalno rascjepkanom svakako značajno.

34 Kačić iskazuje dobro razumijevanje kohezivnih spojnica unutar teritorija vezana za jednog vladara. Kraljevstvo i za njega predstavlja jedinstvo zakona i vlast vladara koja garantira poštovanje kodeksa ponašanja, a posjeduje potrebnu vrlinu respektabilna genetskog podrijetla.

Ponovo će nam kao primjer poslužiti epizoda o »nesrićnom Urošu« jer se iz te epizode razabire da je i hijerarhijski odnos teritorijalnih i administrativnih jedinica »slovinskih« zemalja pravoslavlja na jugoistoku Europe posve jasan u *Razgovoru*. Konstatacija: »nesrićni Uroš osta brez cesarstva, brez kraljestva, brez banovine i knežstva« govori o razumijevanju problematike nacionalnoga prostora u znatno većoj mjeri nego što se to doima u interpretacijama Kačića koje problem simplificiraju inzistirajući na izjednačavanju prostora »slovinskih« vladara.

Iz citata o raspadu srpskog carstva još se razabire da Kačić luči pojam carstva (kraljevstva) koje je sastavljeno od objedinjenih regija, od pojma regije nastale razvlašćenjem vladara, odnosno raspadom carstva ili kraljevstva.²¹

²¹ Suvremena povijesna gledanja na društvenopolitičke odnose srednjovjekovnih država opisuju sredstveno stanje slično onome koje Kačić, očito, podrazumijeva. Primjerice, funkcioniranje srednjovjekovne zajednice podrazumijeva model koji pronalazimo i u Kačićevu *Razgovoru ugodnom*: »Najviša, najštovanija i najsavršenija svjetovna zajednica bijaše kraljevstvo. Iako su uvijek postojala kraljevstva koja su izgledala manje ujedinjena nego neke manje

Figura vladara i respekt *populusa* prema svom vladaru govore i o emotivnoj obojanosti tog odnosa, odnosno o svojevrsnom osjećaju protonacionalnog zajedništva i interesa. Implicitno čitamo takav Kačićev stav umetnut u opis razorena zajedništva: zemlje oslabljene podjelama na sitne regije koje su nečije feudalno vlasništvo. Ta se zajednica razlikuje bitno od carstva na čijim je temeljima nastala – od nacionalnog prostora objedinjena jedinstvenom vlašću. Razgledajmo li situaciju, na prvi je pogled sve isto: razmišljajući o kategorijama jezik, narod, prostor, sve je ostalo nepromijenjeno. Međutim, promijenjena je bitna činjenica: vladar, zakonska regulativa i odanost vladaru čine os uzajamnog djelovanja koje tvori snažno jedinstvo jedne političke jedinice.

Kačićeva razmišljanja, naizgled suvremena, zapravo su egzistirala već mnogo ranije. Tako se o ideji kraljevstva kao snažnoj srednjovjekovnoj zajednici naroda može govoriti i na temelju srednjovjekovnih izvora prema zapažanju Susan Reynolds:

Oko 900. godine ideja o narodu kao zajednici običaja, zakona i podrijetla već je bila duboko ukorijenjena u zapadnom društvu, mada takvi narodi još uvijek nisu definitivno konstituirali kraljevstva. Prije tog doba franački su kraljevi vladali nad mnogim različitim narodima, dok su, primjerice, Englezi bili smatrani jedinstvenim narodom, iako su bili podijeljeni na mnoga kraljevstva. Upravo oko 900. godine Regino iz Prüma pisao je: »kao što se različiti narodi (*diversae nationes populorum*)²² međusobno razlikuju podrijet-

upravne jedinice, ipak se čini da su kraljevine kao takve percipirane kao idealni tip političke jedinice, kao što se kraljeve smatralo idealnim tipom vladara. Kraljevstvom se nikada nije smatrao tek teritorij kojim je tek slučajno vladao kralj. Ono je obuhvaćalo i korespondiralo s 'narodom' (*gens, natio, populus*) koji se smatrao prirodnom, naslijeđenom zajednicom tradicije, običaja, zakona i podrijetla.« (Reynolds, *The Community of the Realm*, str. 250) Budući da su prostori i *gens (natio ili populus)* kojima se Kačić posvećuje u *Razgovoru ugodnom* stvarali znatno složenije zajednice od jednostavne zajednice »tradicije, običaja, zakona i podrijetla« spomenute u djelu Susan Reynolds, moglo bi se pretpostaviti s razlogom da takav model uspješne svjetovne zajednice koju čini kraljevstvo na slavenskim područjima, koja su potpadala pod razna kraljevstva sastavljena od naroda različitih tradicija, kulture i jezika, nije egzistirao. No razmišljanje ugarskoga kralja Stjepana o konstituensima državne zajednice u 11. stoljeću uvjerava nas u suprotno: »Ugarski kralj (sv.) Stjepan († 1038. godine) držao je, naime, da bi kraljevstvo jednog jezika i jednog načina života (unus linguae uniusque moris regnum) bilo nejak i nestabilno.« (*Isto*)

²² Mnogo se raspravljalo o srednjovjekovnom značenju pojma *natio*. Tako znanstvenici koji se bave modernim nacionalizmima (npr. Smith, Post, Albertini) razumijevaju da se pojam rabio za »opisivanje *nationes* u koje su bili podijeljeni sveučilišni studenti«. S. Reynolds, razlažući taj problem, drži da za to »nema nikakve osnove«, budući da: »[...] narod može poslužiti kao neutralni prijevod podjednako i za *natio* i za *populus*. [...] Pojam se rabio u

lom, običajima, jezikom i zakonima (*genere moribus lingua legibus*), tako se i sveta i univerzalna Crkva širom svijeta, iako ujedinjena jednom vjerom, ipak razlikuje crkvenim običajima«. Regino je živio u Lotaringiji, u blizini granice nedavno podijeljenih Istočnoga i Zapadnoga Franačkog Kraljevstva i starije, ali i drugačije, granice germanskih i romanskih jezika. Teško je danas utvrditi kako je njegova ideja naroda korespondirala s tom složenom slikom društvenih i političkih realnosti.²³

Regionalizam »slovenskih« zemalja ističe Kačić u kontekstu doseljavanja, osvajanja, širenja i sužavanja teritorija »slovenskih zemalja«, ali on ne ispušta iz vida ni hijerarhijsku strukturu geopolitičke (nacionalne i administrativne) teritorijalnosti. U situacijama kad je svojim tumačenjima geopolitičkih previranja blizak povijesnoj stvarnosti, Kačić opće pojmove *svoj*, *tudi*, *zajednički*, čini se, ne brka. Primjerice, usporedimo o tome kratak ulomak o Bosni:

Narod slovinski, koji sada u njoj pribiva, prija stae u kraljestvu od Tracije [...]. Ma budući od Bulgara iztirani iz Tracije, dodoše u Bosnu, iz koje iztiravši narod, koji u njoj biše, u njoj počese pribivati. Ovo kraljestvo iz početka bi vladano od kralja dalmatinski kako i ostali vas narod slovinski, posli toga od bana oliti duka rvaski.²⁴

36

Drugda po sebi imadiju bane, drugda zajedno staju s Rašijanim, to jest podložni bihu kraljem od Rašije, a najposli bihu vladani od svoji vlastiti kralja. I ovo kraljestvo uzdrži pod sobom dukat svetoga Sabe, to jest Ercegovinu. (*Razgovor*, str. 197)

Kačić nije uvijek razgovijetan kad je riječ o poimanju relacija državno-političkoga, protonacionalnog i regionalnog, ali katkad čini iznimku i jasno

značenju mnogo širem od toga, često kao sinonim za pojam *gens*; svaki je pisac, dakako, mogao razlikovati značenje tih pojmova, dajući jednomu, primjerice, jasnije političke konotacije nego drugomu, ili, pak, koristiti ih kako bi razlikovao tipove društvenih i političkih zajednica koje su mu izgledale bitno različite. No ipak, nema razloga vjerovati kako su pojmovi ove vrste bili rabljeni znatno jasnije i konzistentnije no što je to slučaj danas: definicije Izidora Seviljskoga nisu bile ništa uspješnije pri kontroli uporabe od modernog oksfordskog Rječnika. Pri tomu valja istaknuti i to da sam Izidor nije pravio jasnu razliku u značenju tih pojmova. Za njega, kao i za ostale, te riječi nisu imale nikakvo precizno ili ekskluzivno značenje. Štoviše, dok je u određenim kontekstima *populus* mogao značiti nešto kao *plebs* i stajati nasuprot pojmu *nobiles*, u drugima je to bio samo još jedan sinonim za *gens*. Poput riječi *gens* ili *natio*, i *populus* je zamišljan kao zajednica običaja, krvnih slijednika i političke vlasti – riječju Narod.« (*Isto*, str. 22)

²³ *Isto*, str. 23.

²⁴ U bilješci autor objašnjava pojam »duka rvaski«: »Duka Arvaskij, to jest, od Like, i Karbave, ove se Daržave zovu Harvacia.«

definira regionalnu subordiniranost u široj političkoj zajednici. Potreba za objašnjenjem regionalnih sastavnica države povod je Kačićevoj decidiranosti u jednom takvom slučaju. Kojim je područjem vladao *Tješimir, kralj slovinski XXII.*: »[...] dok ne uzdiže Tješimira, koji došavši na godišta od ženidbe, čini da uzme za ženu ćer Cidomira, bana od zemlje rvaske, to jest od Like, Krbave i Kotara« (*Razgovor*, str. 147). Osvajački pohodi »Simeona kralja slovinskoga XL« i njegove ambicije da se imenuje kraljem što širega teritorija, potkrijepljeni su u *Razgovoru* nabranjem osvojenih područja: »hotijući se imenovati, zvati i poznavati kraljem od Servije, Rašije, Tribunije, Zakulmije, Diokleje i sve Dalmacije, i bi on prvi koji se imenova kraljem od Servije« (*Razgovor*, str. 172).

Zanimljivo je da Kačićeve rečenice otkrivaju različit emotivan odnos prema podacima kojima raspolaže. Dio podataka koje preuzima i podastire čitatelju iznosi kao povijesnu istinu u koju ne treba sumnjati, bez obzira na činjenicu kakvo mišljenje o količini vjerodostojnosti i štivu iz kojega je crpio danas imaju povijesne znanosti. U definiranjima teritorijalnosti pojedinih naroda pak Kačić naglašava volitivan odnos vladara prema zamišljenoj teritorijalnosti, odnosno možda i nesvjesno podvlači imperijalistička htijenja pojedinih vladara. Usporedi npr. već navedeni citat o stremljenjima »Simeona kralja slovinskoga XL«, poglavito glagole upotrijebljene u definiranju teritorijalnosti: »hotijući se imenovati, zvati i poznavati kraljem [...] prvi koji se imenova kraljem [...]«; zatim citat o »Stipanu V. Urošu«: »dode mu u pamet da se zove Imperator Romanorum et Serviorum«. Dobiva se dojam da Kačić želje i vladarske ambicije izjednačuje s ne baš simpatičnom mu osionošću, pogotovo se takvom doima konstatacija »dode mu u pamet«, koja se može interpretirati kao: »pade mu na um neobična ideja«.

* * *

Uloga Kačićeva *Razgovora ugodnoga* u hrvatskoj književnosti i, još više, u kulturnoj i političkoj povijesti neprijeporna je. Primjerice, stih toga djela postao je gotovo osnovnim stihom izvornoga pa čak i prijevodnog pjesništva književnosti XIX. stoljeća, poglavito prve polovice. Poetika usmene junačke epike, koju je Kačić uveo u *Razgovor ugodni*, inaugurirana je u artificijelnu književnost XIX. stoljeća kao jedna od temeljnih poetičkih vrijednosti. Kačić se, doduše, usmenoj poetici priklonio kao pogodnom mediju koji jedini jamči uspjeh u ciljane publike, i ne pokušavši je ponuditi kao nadomjestak

književnoj infrastrukturi artificijelne književnosti.²⁵ No odrazi romantičarskoga glorificiranja usmene poezije u XIX. su se stoljeću u Hrvatskoj učvrstili kao intenzivan apologetski stav prema poetici koja je u XVIII. stoljeću provirivala tek kao praktičan medij i legitimacija prosvjetiteljskog djelovanja pisaca. Kačićevo djelo postalo je zaštitni znak novih pogleda na književnost, ali nije to postalo zbog »umjetničkog« oblikovanja sadržaja koje je nudilo nego i zbog ideologije infiltrirane u djelo. Dakle, konjunktura kačićevske poetike i politizacija *Razgovora ugodnog* u XIX. stoljeću visoko su nadmašile značenje popularnog štiva u književnosti XVIII. stoljeća.

U *Razgovoru* nalazimo prevladano tumačenje povijesti ispričane u svrhu utopijske vizije vjerske budućnosti. Njegove ideje puk je prigrlio kao vlastite, vjerojatno i stoga što ih je amalgamirao sa stavovima puka kao samorazumljivu i svezremensku misao. Ironičan odnos prema gorštačko-dinarskom kompleksu ratobornosti u *Razgovoru* stečen je mnogo poslije, kao usputan proizvod i rezultat razumljive reakcije na hiperfolklorizaciju mnogih segmenata kulture XIX. stoljeća. Počelo je s Albertom Fortisom, zatim ozračjem romantičarske sklonosti prema egzotičnosti surove Morlakije, a osnažilo se pojačanom konjunkturu epskog deseterca, aure junačke epike koja se infiltrirala u čitav književni diskurs nudeći se kao nulta razina i stiha i stila. Ali Kačića nije nužno proglasiti krivim za takav razvoj događaja: nije mogao predvidjeti da će artificijelna umjetnost ustuknuti u tolikoj mjeri pred folklornom kulturom.

Rječnikom današnje geopolitike, Kačić razlikuje regionalni, protonacionalni i supranacionalni identitet, jer »slovinstvo« vezuje uz sva ta tri identiteta, a jezikom i vjerom operira, osim kao protonacionalnim, i kao supranacionalnim kategorijama. Zagovarajući ekumenizam, rukovodi se idejom razvoja budućnosti iz nukleusa »zajedničke slavne prošlosti«, što je u XIX. stoljeću bilo jednostavno ucijepiti u ideju etnocentričnog nacionalizma, vođenu logikom biološkog podrijetla naroda.²⁶ Budući da je ta ideologija prouzročila

²⁵ Upozorava čitatelja o kakvoj se poetici radi: »Retorike ni poesije, nakićena ni napirlitana veza naći ne ćeš, nego jednu zgradu svrhu tvrdoga temelja od istine zidanu stinam naravnim iz duboki jama po nastojanju siromaha Mjelovana izkopani. Ako se naslađuješ u zgradam narešenim, evo sam ti kamenje pripravio, pilaj ji, teši ji, i kreši ji s tvojizim alatom, koga si stekao, ter načinjaj visoke, plemenite i gospodske polače. Ja ti dobrovoljno dopušćam i čestitu u tvomu rukodilu sreću nazivam.« (*Razgovor*, str. 104)

²⁶ Naime, na našim je prostorima u 19. stoljeću prihvaćena njemačka filozofska misao: »etnocentrički nacionalizam ima podrijetlo u njemačkom romantičarskom uvjerenju (Fichte, Herder, Schlegel) da domorodački *Volk* zasniva državu« (R. Kearney, *n. d.*, str. 77).

misao njemačkoga nacionalnog ujedinjenja 1871. godine,²⁷ razumljivo je da se odjek novih ideja i na našim prostorima nešto ranije reflektirao u gibanjima nacionalnoga preporoda u vremenu u kojem je Kačićevo djelo pronašlo oduševljene interpretatore i štovatelje njegove poetike.

Samo na prvi pogled Kačićev supranacionalizam podsjeća na civilni nacionalizam, u kojem »nacija uključuje sve svoje građane bez obzira na krv, vjeru ili boju kože«,²⁸ budući da se ne rukovodi zajednicom izjednačenih građanskih i ljudskih prava²⁹ nego vizijom ujedinjenja kršćanske vjere. Samo su dva južnoslavenska svijeta – »Slovini« katolici i pravoslavni »Slovini« – kojima se svojim djelom i obraća, zanimljivi Kačiću. Stoga, kao i u Orbinija, u Kačićevu djelu nema većega interesa za Slavene s prostora velikih slavenskih zemalja poput Rusije npr. ili slavenskih naroda smještenih sjevernije od naših prostora (npr. Slovaka, Čeha, Poljaka). Potonji mu nisu bili zanimljivi zbog sredena vjerskog pitanja – svoga jasnog višestoljetnoga katoličanstva – a od drugih zemalja, npr. Rusije, Rimski je kurija odustala već zarana, ne polučivši veće uspjehe unijaćenja.

U kontekstu razgobljivanja polariziranih svjetova kršćanstva i islama, u kojem se kršćanska vjera doživljava kao stvarno, i, još više, potencijalno zajedništvo (kad se izgleda sitne razlike nastale raskolom), razumljivo je da Kačiću odnos prema Mlečanima u *Razgovoru ugodnom* nije bilo nužno problematizirati. Uz to, Grabovčeva sudbina morala ga je učiniti političkim realitom.³⁰ Ali u dijelu *Razgovora* koji tematizira Kandijski rat – u mnoštvu pjesama o bojevima u kojima Hrvati vojuju uz bok Mlečanima – Kačić relativizira stav iz predgovora I. izdanju. Naime, u bitkama su gotovo redovito »slovinski« junaci bili ključni jezičac na vagi pobjednika pritjecanjem u pomoć Mlečanima. Veličanstvena uloga koju im autor dodjeljuje implicite podrazumijeva i Kačićevo razumijevanje činjenice koji je narod bio predzide kršćanstva. Ali ni jednim epitetom, ni jednom sintagmom Kačić ne izriče vlastiti stav, nego samo opisivanjem tijeka *mejdana*.

²⁷ Michael Ignatieff: *Blood and Belonging*, New York 1993, str. 7.

²⁸ R. Kearney, *n. d.*, str. 78.

²⁹ Takve će ideje zaživjeti nakon francuske i američke građanske revolucije.

³⁰ Grabovčev suvremenik i kolega iz školskih klupa zaostroškog samostana, Andrija Kačić Miošić u književnoj je povijesti često i opisivao upravo na temelju sličnosti, odnosno različitosti, od Grabovca. Čini se da je više Grabovčeva sudbina nego njegovo djelo poticala ovu usporedbu s Kačićem. Naime, u oprezu za vlastitu glavu odčitavala se i odanost *duždu mletačkome*, odnosno Kačićeva diplomatska sposobnost.

To nipošto nije u opreci s oportunističkim stavom podanika *Serenissime* kojemu je za pitanje katoličke unije na »slovenskom« prostoru presudno poimanje o vlastitom političkom osloncu, a to podrazumijeva shvaćanje Venecije kao važnog političkog čimbenika i dijela kolijevke katoličanstva koja tolerira multinacionalnost.

Primljeno 14. rujna 2006.

Riassunto

SPAZIO NAZIONALE NELL'OPERA *RAZGOVOR UGODNI NARODA SLOVINSKOG* DI ANDRIJA KAČIĆ MIOŠIĆ

40

L'idea dello spazio geopolitico nell'opera *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* di Andrija Kačić Miošić è implementata e penetrata con i modi diversi nella tematica della gloriosa storia guerresca degli »Slovini« e specialmente dei loro conflitti con i Turchi. La gloria del passato e il pericolo turco nella sua attualità l'autore usa come il mezzo di revitalizzazione dell'idea di collettività religiosa (cattolica e ortodossa) nell'ambito della chiesa cattolica. L'autore mette le idee dell'identità collettiva nei modi letterari: il livello stilistico, la scelta dell'eroe principale e la funzione delle parti verseggiati. Così, l'autore colora il motivo del pericolo turco nell'opera con gli elementi dell'inventario stilistico dell'epica cavalleresca, mettendo questo motivo nella funzione di diminuzione delle differenze tra la religione cattolica e ortodossa. Con i tratti verseggiati, l'autore potenzia il suo vedere di colpa collettiva della perdita di libertà. Il motivo della colpa gradua dalla colpa del popolo attraverso la colpa della famiglia fino la colpa del personaggio la cui si manifesta nell'opera con il rifiuto dell'eroe dell'epica tradizionale (orale) Marko Kraljević e la scelta dell'eroe cattolico Juraj Kastriotić Skenderbeg di cui l'autore aveva bisogno come »il cavaliere della religione« e redentore del popolo dalla schiavitù. Kačić offre un eroe nazionale nuovo, lottatore per la creazione ecumenica della collettività, ma offre anche concetto »slovenski« come l'idea sopranazionale, che usa soprattutto come il sinonimo al concetto croato e dalmata. Nello stesso scopo usa il concetto »jezik slovinski« (la lingua slava).

L'idea dell'ecumenismo cristiano nell'opera diventa l'idea dello spazio sopranazionale. Lo stesso ecumenismo nell'opera *Razgovor* serve a Kačić come la giustificazione del suo lealismo alla Repubblica di Venezia poiché lui la vede come la garanzia cattolica della collettività multinazionale. La lealtà alla comunità statale e politica non è affatto in contrasto con il protonazionalismo croato dell'autore che si distingue bene, per esempio, nei molti versi in cui è evidente il rapporto emotivo verso l'importanza del ruolo del soldato croato nella Guerra di Candia.